

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 564-1

Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu
Doç. Dr. Esra HACİMÜFTÜOĞLU

ISBN: 978-625-8023-64-0

2. Baskı, Şubat 2022, Ankara, 500 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı İLK SAY Kurulu'nun
23.05.2012 tarih ve 17/4 sayılı kararıyla yararlı
görölmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
13.06.2012 tarih ve 17/4 sayılı kararıyla basılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TIC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE
Ostim OSB Mh. 1256 Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

KUR'AN-I KERİM'İN İRŞAD ÜSLUBU

DOÇ. DR. ESRA HACİMÜFTÜOĞLU

Dr. Esra HACİMÜFTÜOĞLU

1983 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2000 yılında Ankara Demetevler İHL'den mezun oldu. 2004 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Diyarbakır İl Müftülüğü'ne vaiz olarak atandı. 2010 yılında Atatürk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı'nda "Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu" adlı çalışmasıyla doktor oldu. 2005-2015 yılları arasında Erzurum İl Müftülüğü'nde vaiz olarak görev yaptı. 2015 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yard. Doç. Dr. olarak göreve başladı. 2019 tarihinde Doçent ünvanını aldı. Tefsir alanında yayınlanmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır. Evli ve üç çocuk annesi olan Esra Hacımüftüoğlu, halen Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda Doçent olarak görev yapmaktadır.

Emr-i bi'l ma'rûf ile yükümlü
bütün din kardeşlerime...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
KISALTMALAR.....	15
GİRİŞ.....	17
1. İRŞAD KELİMESİ VE İLGİLİ KELİMELER	17
1.1. İrşad	17
1.2. İrşadın Gayesi ve Önemi	20
1.3. İrşad Dili Açısından Kur'an-ı Kerim'de Söz Çeşitleri.....	25
1.3.1. Kavl-i Ma'ruf	29
1.3.2. Kavl-i Belîğ.....	33
1.3.3. Kavl-i Leyyin.....	35
1. 4. Davet.....	37
1.5. Tebliğ.....	39
1.6. Hidayet.....	42
1.7. Emir bi'l-ma'ruf ve Nehiy ani'l-münker	45
2. KUR'AN-I KERİM'İN İNSANA BAKIŞI	48
2. 1. Birey Olarak İnsan	50
2.1.1. İnsanın Yaratılışı.....	50
2.1.2. İnsanın Donanımı	55
2.1.2.1. Olumsuz Özellikleriyle İnsan	57
2.1.2.2. Olumlu Özellikleriyle İnsan	60
2. 2. Toplumda İnsan.....	63

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HİKMET İLE YAPILAN İRŞAD.....	71
1.1. Hikmet Kavramı.....	76
1.2. İrşad Sürecinde Muhatapların Olumsuz Tutumlarının Özellikleri	88
1.2.1. İrşadî Bilgiyi Karşı Bir Görüşle Çürütmeye Çalışmak	89
1.2.2. İrşadî Bilgiyi Reddetmek, Kabul Etmemek.....	89
1.2.3. İrşadda Bulunan Kişiyi Reddetmek, Onu Kötülemek	90
1.2.4. İrşadda Verilen Bilgiyi Esas Amacından Saptırarak Bozmak, Yozlaştırmak	91
1.2.5. Mantığa Bürünme ve Diğer Savunma Mekanizmalarına Başvurmak.....	92
1.3. İrşadı Yürüten Kişinin Özellikleri.....	96
1.3.1. İnanılabilirlik ve Menfaat Beklememe	96
1.3.2. Hoşa Gitme, Beğenme	102
1.4. İrşadın Sunuluş Biçiminin (Muhtevanın) Özellikleri	107
1.4.1. Görüş Farkı	108
1.4.2. Tek Yönlü-Çift Yönlü İrşad.....	110
1.4.3. Duygusal-Akılcı İrşad.....	118
1.5. Muhatapın Özellikleri.....	123
1.5.1. Bağlanma-Taahhüt	124
1.5.2. Kendine Güven	126
1.5.3. Saygınlık Derecesi	128
1.5.4. Kavrayış ve Eğitim Düzeyi	129
1.6. İrşad Ortamının Özellikleri	132
1.6.1. Topluluk İçinde Olma-Tek Başına Olma.....	132
1.6.2. Muhatapla Yüz Yüze Olma-Muhataptan Uzak Olma	135

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÜZEL ÖĞÜT İLE YAPILAN İRŞAD	139
2.1. Kıssa Üslubu.....	144
2.1.1. Kıssa Üslubu'nun Gayesi	149
2.1.2. Kıssaların Tekrarlanması.....	153
2.1.3. Kıssa Üslubu'nun Fonksiyonelliği	157
2.2. Mesel Üslubu.....	162
2.2.1. Temsil Üslubu'nun Fonksiyonelliği.....	164
2.2.2. Temsili Anlatımın Gayesi	168
2.2.3. Tasvir Üslubu	176
2.2.4. Kur'an-ı Kerim'de Yapılan Tasvirler.....	177
2.3. Tekrar Üslubu	181
2.3.1. Tekrar Üslubu'nun Fonksiyonelliği.....	184
2.3.2. Tekrar Üslubu'nun Gayesi	188
2.4. Gözlem Yapmaya Teşvik Üslubu	195
2.4.1. Gözlem Yapmaya Teşvik Üslubu'nun Fonksiyonelliği... ..	196
2.4.2. Kur'an-ı Kerim'de Gözlem Konuları.....	202
2.5. Terğib - Terhib Üslubu (Teşvik - Sakındırma Üslubu)	208
2.5.1. Terğib - Terhib Üslubu'nun Fonksiyonelliği	211
2.5.2. Kur'an-ı Kerim'de Terğib-Terhib.....	215

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EN GÜZEL ŞEKİLDE MÜCADELE	223
3.1. Mücadele Üslubu.....	227
3.1.1. Mücadele-Münazara İlişkisi.....	228
3.1.2. Cedelü'l-Kur'an	231

3.1.3. Mücadele Üslubunun Fonksiyonelliği	233
3.1.4. Kur'an-ı Kerim'de Mücadele	236
3.2. Diyalog Üslubu	242
3.2.1. Tartışma ile Diyalogun İlişkisi	245
3.2.2. Diyalog Üslubu'nun Fonksiyonelliği	250
3.2.3. Kur'an-ı Kerim'de Diyaloglar	255
3.3. Soru-Cevap Üslubu	259
3.3.1. Soru-Cevap Üslubu'nun Fonksiyonelliği	260
3.3.2. Kur'an-ı Kerim'de Soru-Cevap	262
3.4. Mukayese Üslubu	271
3.4.1. Kıyas ve Mukayese Farkı	272
3.4.2. Kur'an-ı Kerim'de Mukayese ve Fonksiyonelliği	274
SONUÇ	279
KAYNAKÇA	285

ÖNSÖZ

Varoluş deryasında, halife olmak gibi, büyük bir görevin verildiği insanın yeryüzü macerası, çok çeşitli şekillerde kendini gösterebilmektedir. İnsanın İlahi ayetlerle dolu olan yeryüzünü koruması, ihya etmesi ve güzelleştirmesi, Ademoğlunun halifelik misyonunun dışı yansımaları olarak düşünülebilirken, onun Yüce Yaratıcısıyla olan ilişkisi, beşeri münasebetleri ve kendi varoluşsal süreci de, halifeliliğin içsel tezahürleri olarak görülebilir. Doğal olarak, bu süreçte insanın başarılı olabilmesi, yani yaptığı eylemlerin bir anlam kazanabilmesi için, öncelikle kendi varlığını doğru bir şekilde anlamlandırması ve konumlandırması gerekir. Bu ise, bireyin tek başına altından kalkabileceği bir yük olarak görülmemektedir. Zaten bu yüzdendir ki, Yüce Allah, tarih boyunca, belirli zaman aralıklarında insana peygamberler vasıtasıyla ilahi vahyi göndermiştir.

İlahi vahyin/ayetlerin insanlar için gönderilmesi, insanın insanlığını keşfetme ufkunu açan bir imkân olarak da düşünülmelidir. Çünkü insan yeryüzüne gönderildiği anda, ona yardım eden, yine bizzat vahyin kendisi olmuştur ve bu yüzden de Hz. Adem, Rabbinden bir takım kelimeler alarak, yaptığı hatadan dönmüş, tevbe etmiştir. Bu süreç, İlahî vahyin insanlar için olduğunu, onların dünyaya adaptasyon sürecine yardımcı olacağını ilk işaretlerini verir gibidir. Dolayısıyla, vahiy, insanın algılamasını geliştiren ve genişleten bir özelliğe sahiptir ve bu yüzden de “irşad” edicidir, dünyada yolunu ve yönünü her an kaybedebilme endişesi taşıyan insana “yol gösterici”dir.

“Kur’an-ı Kerim’in İrşad Üslubu” adlı bu çalışma da, son ilahî kitap olan Kur’an-ı Kerim’in, insanları irşad ederken nasıl bir yöntem izlediğini belirlemeye yönelik olarak yapılmış bir tefsir çalışmasıdır. Kur’an’ın, gizemli ve esrarlı Arap dilinin güzellikleriyle birlikte, İlahî vahyin zamanlar ve mekanlar üstü evrensel çağrısının birleşimden oluşan mucizevî bir kelim olduğu ve insanın da kompleks bir yapıda

bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda, Kur'an'ın yol göstericiliğinin ne şekilde gerçekteştiğini anlamayı amaçlayan bu çalışmanın, sadece denizde bir damla misali etkide bulunabileceği aşikardır.

Kur'an'ın insanları ilahî vahye davet ederken hangi yolları takip ettiği ve bu yöntemlerin irşadî yönünü açıklamak maksadıyla ele alınan bu çalışmada, konunun temel kalkış noktası, “(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.” (Nahl 16/125) ayeti olmuştur. Bu ayet-i kerimenin tefsiri ve tarihteki anlaşılma süreci hakkında birinci bölümde bilgi verilmiştir.

Giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde, irşad kavramı, irşadın gayesi, önemi ve irşad dili açısından Kur'an-ı Kerim'de bulunan bazı söz çeşitleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca irşad kavramıyla anlam birlikteliği bulunan davet, tebliğ, hidayet kelimeleri ve emir bi'l-maruf ve nehiy ani'l-münker terimi hakkında da kavramsal bilgiler sunulmuştur. Bununla birlikte, irşadın muhatabı olan insanın tanınmasının, dinî yol göstericilikte büyük önemi olduğundan dolayı, insanın bireysel ve sosyal özellikleri hakkında Kur'an eksenli özet bir bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, hikmet kavramının etimolojik incelemesi yapılmış, çeşitli tefsir kaynaklarında, bu kavram hakkında yapılan yorumlara yer verilmiştir. Hikmet kavramının anlam genişliğinden istifade edilmek suretiyle de, sosyal psikolojinin iletişimsel verilerinden yararlanılarak, Kur'an'ın muhataplarını irşad ederken hangi psiko-sosyal yöntemleri kullandığı incelenmeye çalışılmış ve bu konuda bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde yer alan bilgilerin, günümüzde irşad görevini yerine getirmeye çalışacak olan kişilere pratikte yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İkinci bölümde ise, Kur'an'da yer alan anlatım özelliklerinden, güzel öğüt (mev'ize-i hasene) başlığı altında değerlendirilebilecek olanları, irşad açısından incelenmiştir. Bu bağlamda, Kıssa Üslubu, Mesel Üslubu, Tekrar Üslubu, Gözlem Yapmaya Teşvik Üslubu ve Terğib-Terhib Üslubu olmak üzere, beş ana üslub biçimi irşadî açıdan değerlendirilmiş ve bu üslub biçimlerinin insan algılaması üzerindeki etkileri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan kısımda ise, en güzel mücadele kapsamında düşünülebilecek olan anlatım özelliklerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda, Mücadele Üslubu, Diyalog Üslubu, Soru-Cevap Üslubu ve Mukayese Üslubu olmak üzere dört temel üslub biçimi irşad açısından değerlendirilmiş ve bu anlatım özelliklerinin insanın irşadı sürecindeki rolü üzerinde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde yer alan üslub biçimlerinin belirlenmesinde temel unsur olarak, Nahl 16/125. ayet-i kerimenin içeriği esas alınmış ve bu üslub biçimlerinin neden tercih edildiği, her bölümün başında açıklanmaya çalışılmıştır. Tabii ki bu üslub biçimlerinin oluşturulması bağlayıcı değildir ve farklı araştırmacılar tarafından bu üslub biçimlerine ilaveler de yapılabilir. Ancak çalışmanın seyri, bu şekilde bir tasnif yapmayı gerektirmiştir.

“Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu” adlı bu çalışmada, konular ele alınırken, özellikle irşad boyutu göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden, her biri kendi içerisinde ayrı bir çalışma olabilecek nitelikte bulunan geniş ve derinlikli konular, özellikle irşad açısından yani insanların ilahî vahye davet edilirken algılamalarındaki rolü bakımından değerlendirilmiş, gerekli görülmedikçe bu konular hakkındaki detay bilgilere veya tartışmalara girilmemiştir.

Tez çalışmasında kullanılan ayet mealleri, yaygın olarak biliniyor ve tercih ediliyor olmasına istinaden, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan Kur'an-ı Kerim Meali kullanılarak verilmiştir. Yerine göre farklı meallerden istifade edilmekle birlikte, bazı durumlarda tasarruflarda da bulunulmuştur.

“Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu” adlı çalışma için belirtilmesi gereken bir diğer husus da, çalışmanın adını oluşturan irşad kavramının yazım şekliyle ilgilidir. İrşad kelimesi, Türkçe sözlüklerde ve yazım kılavuzlarında, sonu “t” ile, “irşat” şeklinde geçmekte ve bu şekilde kullanılmaktadır. Ancak bu sözcüğün sonunun “d” ile bitirilmesi, kelimenin Arapça kökenine daha uygun olacağı için, çalışma boyunca özellikle “irşad” şeklinde kullanımı tercih edilmiştir.

Kur'an'ın insanı irşad ederken kullandığı üslub özelliklerini ve bunların insan algılamasına yönelik etkisini incelemeye çalıştığımız bu çalışmanın, birçok eksikleri ve kusurlarıyla birlikte, bu alanda bilgi sahibi olmak isteyenlere, ufak da olsa bir bakış açısı kazandıracığı

düşünülmektedir. “Kur’an-ı Kerim’in İrşad Üslubu” adı verilen, geniş ve derinlikli bir konu, elbette ki çok farklı yönlerden ve farklı perspektiflerden değişik şekillerde ele alınabilir ve bu da Kur’an’ın irşad zenginliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu çalışma, bu veya benzer konularda çalışmak isteyen kişilere ufak da olsa bir katkı sağladığı takdirde, tezin başarıya ulaştığı kabul edilecektir.

Kur’an-ı Kerim’i daha iyi anlamama vesile olacak böylesi bir çalışma yapmayı benim için uygun gören, büyük bir sabır ve fedakârlıkla çalışmayı tetkik edip, ilmi dikkat ve tecrübeleriyle bana yol gösteren ve çalışmam boyunca yardımlarını benden esirgemeyen, saygıdeğer hocam, danışmanım, sayın Prof. Dr. Sadık Kılıç Bey’e en içten teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam boyunca değerli görüş ve önerilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Lütfullah Cebeci, Prof. Dr. Niyazi Usta ve Prof. Dr. Mustafa Ağırman hocalarıma da derin şükran duygularımı ifade etmek isterim.

Bu çalışma boyunca, şahsî odasını, kitaplığını ve değerli fikirlerini benimle baba-evlat ilişkisi içinde paylaşan ve her an varlığını yanımda hissettiren, tüm ilmi çalışmalarının yanında, dekanlık gibi yoğun iş temposuna rağmen bana zaman ayıran, engin ilmî birikiminden sürekli olarak istifade ettiğim, saygıdeğer büyüğüm, değerli hocam Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu’na en içtenlikli duygularıyla teşekkür etmek isterim.

Son olarak, beni yetiştiren ve her türlü fedakarlıkta bulunan sevgili babam Cengiz ANGIN’a ve kıymetli annem Beyhan ANGIN’a, ayrıca çalışmam boyunca desteğini yanımda hissettiğim saygıdeğer eşim Prof. Dr. Ahmet Hacımüftüoğlu’na, özel olarak, şükranlarımı sunmak isterim.

Erzurum - 2012

Dr. Esra HACİMÜFTÜOĞLU